

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

DEVELOPMENT OF INCLUSIVE COMPETENCE OF TEACHERS IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM: THEORETICAL ASPECT

У статті розкрито теоретичні основи проблеми розвитку інклюзивної компетентності вчителів у системі неперервної освіти.

Визначено, що безперервний професійний розвиток педагогічних працівників є освітньою політикою держави, об'єктом аналізу, який дозволить вибудовувати моделі організації освітньої діяльності у закладах неперервної освіти.

Проведено комплексний теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до формування професійних компетентностей педагогів, який доводить, що інклюзія розглядається як невід'ємний елемент освітніх систем, спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

Проаналізовано наукову літературу і особливості розвитку інклюзивної компетентності вчителів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, які розглядають інклюзивну компетентність як важливу складову професійної.

Зазначено, що інклюзивне навчання є невід'ємною частиною концепції Нової української школи, де створюється безпечний та інклюзивний освітній простір, ефективність якого залежить від належної підготовки фахівців, здатних адаптуватися до його особливостей.

Обґрунтовано поняття «інклюзивна компетентність». Особливу увагу приділено ролі неперервної освіти у професійному розвитку вчителів, зокрема підвищенню їхньої підготовки до впровадження інклюзивних практик у закладах загальної середньої освіти. Підкреслено, що неперервна освіта є необхідною умовою розвитку професійної компетентності вчителя, яка допомагає проектувати професійну кар'єру та навчатися протягом усього життя.

Наголошено, що питання формування інклюзивної компетентності вчителів закладів загальної середньої освіти є одним з пріоритетних завдань неперервної освіти та потребує комплексного підходу до його вирішення.

Розкрито сутність інклюзивної компетентності та її компоненти: когнітивний (знання про різні категорії особливих освітніх потреб та специфіку роботи з такими учнями), операційно-діяльнісний (уміння адаптувати навчальні матеріали і застосовувати інклюзивні методики) та ціннісно-емоційний (ставлення до інклюзивної освіти, емпатія та толерантність).

Ключові слова: інклюзивна компетентність, інклюзивне навчання, професійні компетентності, неперервна освіта, система підвищення кваліфікації, професійний розвиток вчителів.

петентності, неперервна освіта, система підвищення кваліфікації, професійний розвиток вчителів.

The article reveals the theoretical foundations of the problem of developing inclusive competence of teachers in the system of continuing education. It has been determined that the continuous professional development of teaching staff is the educational policy of the state, an object of analysis that will allow building models of organizing educational activities in institutions of continuing education.

A comprehensive theoretical and methodological analysis of scientific approaches to the formation of professional competencies of teachers has been conducted, which proves that inclusion is considered an integral element of educational systems aimed at ensuring equal opportunities for all participants in the educational process.

The scientific literature and the features of the development of inclusive competence of teachers in the studies of domestic and foreign scientists who consider inclusive competence as an important component of professional competence are analyzed.

It is noted that inclusive education is an integral part of the concept of the New Ukrainian School, which creates a safe and inclusive educational space, the effectiveness of which depends on the proper training of specialists who are able to adapt to its characteristics.

The concept of «inclusive competence» is substantiated. Particular attention is paid to the role of continuing education in the professional development of teachers, in particular, increasing their preparation for the implementation of inclusive practices in general secondary education institutions. It is emphasized that continuing education is a necessary condition for the development of a teacher's professional competence, which helps to design a professional career and learn throughout life.

It is emphasized that the issue of forming inclusive competence of teachers of general secondary education institutions is one of the priority tasks of continuing education and requires a comprehensive approach to its solution.

The essence of inclusive competence and its components are revealed: cognitive (knowledge of different categories of special educational needs and the specifics of working with such students), operational-activity (the ability to adapt educational materials and apply inclusive methods) and value-emotional (attitude towards inclusive education, empathy and tolerance).

Key words: inclusive competence, inclusive education, professional competencies, continuing education, in-service training system, professional development of teachers.

УДК 373-056.21.3

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.2.10>

Олефір Н.В.,

ст. викладач кафедри загальної та спеціальної педагогіки
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Актуальність проблеми розвитку інклюзивної компетентності вчителів у системі неперервної освіти значно зросла в умовах трансформації сучасної освіти. Інклюзивна компетентність вчителя

є ключовим складником його професійної майстерності, оскільки вона включає знання, вміння та особистісні якості, необхідні для роботи в умовах інклюзії. Саме тому, питання формування інклюзивної компетентності вчителів закладів загальної

середньої освіти є одним з пріоритетних завдань неперервної освіти та потребує комплексного підходу до його вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведений нами аналіз науково-педагогічної літератури доводить, що на міжнародному рівні інклюзія розглядається як невід'ємний елемент освітніх систем, спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу. У цьому контексті важливою є роль вчителя як ключової ланки, відповідальної за імплементацію інклюзивних підходів у класі. Однак сучасні дослідження А. Колупаєвої, Т. Мотуз, Е. Данілавичуте, Т. Соловей, Ю. Бойчук, В. Боднар свідчать про те, що більшість вчителів не готові до роботи в умовах інклюзії через недостатній рівень підготовки та відсутність практичного досвіду.

Науково-педагогічні дослідження І. Зязюн, О. Заблоцької, В. Пелагейченко, Р. Гуревич, В. Хрипун доводять, що система неперервної освіти вчителів створює можливості для постійного оновлення знань та вдосконалення професійних навичок у відповідь на нові виклики, які постають перед сучасною освітою. В умовах швидких змін у законодавстві та впровадження нових освітніх стандартів, вчителі потребують постійної підтримки та можливості підвищення кваліфікації. Це дозволяє їм не лише отримувати нові знання, але й розвивати навички саморефлексії, критичного мислення та адаптації до нових умов роботи, що є ключовими для ефективної діяльності в інклюзивному середовищі.

Мета статті – здійснити комплексний теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до формування професійних компетентностей педагогів, визначити сутність інклюзивної компетентності, її ключові компоненти та їхнє значення в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Суттєві перетворення в системі освіти потребують розв'язання проблеми підвищення професійної компетентності вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність та є суб'єктом особистісного і професійного зростання.

Проблеми, що виникають у роботі вчителів, ведуть до появи нових професійних запитів, які у майбутньому мають стати основою оновленого змісту підвищення кваліфікації у системі неперервної освіти [1, с. 19]. Сучасне суспільство потребує вчителя, який є компетентним, творчим, гнучким у прийнятті рішень, готовим до змін та новацій, постійно розвивається та удосконалює свої професійні уміння, знаходить нові, креативні шляхи вирішення професійних задач, навчається впродовж усього життя [5, с. 35].

Переосмислення соціальної і професійної місії вчителя Нової української школи актуалізує необхідність підготовки фахівців, адаптованих до сучасних соціокультурних умов, здатних творчо

працювати, приймаючи нестандартні рішення в ситуаціях ринкової конкуренції, уникаючи стереотипізації і шаблонів, засвоювати нові професійні ролі і функції, забезпечувати випереджувальність розвитку країни, реалізовувати освітні проекти національного масштабу, витримувати конкуренцію на європейському і світовому ринку освітніх послуг тощо [11].

У науково-педагогічному просторі завдяки жвавим дискусіям відбувається активне усвідомлення сутності та відбору професійних компетентностей, розробка способів їх формування й оцінювання. Тому закономірно, що нині існує чимало тлумачень цих важливих для професійної підготовки понять.

Питання щодо формування та розвитку професійної компетентності педагогів, проблеми модернізації неперервної педагогічної освіти в рамках упровадження Нової української школи досліджували В. Берека, Н. Бібік, А. Галас, О. Гулай, М. Жалдак, О. Заблоцька, Л. Зиков, І. Зимня, Л. Карамушка, О. Овчарук, О. Пометун, О. Слюсаренко, В. Хутмахер, А. Хуторський, Ю. Шапран та інші науковці [12, с. 32].

Провідні українські та зарубіжні науковці визначають професійну компетентність як інтегративну характеристику особистісних і ділових якостей фахівця, яка відображає рівень досвіду, знань та умінь, моральної позиції фахівця для того, щоб досягнути успіху у певній професійній діяльності.

Одним з основних пріоритетів розвитку сучасної освіти є забезпечення рівних прав на освіту для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно інклюзивне навчання є невід'ємною частиною концепції Нової української школи (НУШ), де створюється безпечний та інклюзивний освітній простір, де обирають індивідуальний підхід з урахуванням сильних сторін, потреб та можливостей кожної дитини. Ефективне створення інклюзивного освітнього середовища в умовах НУШ залежить від належної підготовки фахівців, здатних адаптуватися до його особливостей. До педагога висуваються вимоги, відповідно до яких він повинен мати високий рівень професійної компетентності не тільки у сфері навчання і виховання дітей з нормативним рівнем розвитку, а й надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами [4, с. 54].

Отже, успішність упровадження інклюзивної освіти залежить від низки факторів і насамперед від інклюзивної компетентності вчителя.

У науковій літературі інклюзивну компетентність розглядають як важливу складову професійної компетентності. У цьому зв'язку окремі складові компетентності продовжують виконувати свої безпосередні функції, але їх зміст адаптується до специфіки інклюзивного навчання.

Актуальність проблеми розвитку інклюзивної компетентності вчителів у системі неперервної

освіти значно зросла в умовах трансформації сучасної освіти. Інклюзивна компетентність вчителя є ключовим складником його професійної майстерності, оскільки вона включає знання, вміння та особистісні якості, необхідні для роботи в умовах інклюзії. Вона охоплює когнітивний компонент (знання про різні категорії особливих освітніх потреб та специфіку роботи з такими учнями), операційно-діяльнісний компонент (уміння адаптувати навчальні матеріали і застосовувати інклюзивні методики) та ціннісно-емоційний компонент (ставлення до інклюзивної освіти, емпатія та толерантність). Сформованість цих компонентів забезпечує здатність вчителів створювати безпечне та сприятливе середовище для навчання всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних потреб.

Проте сьогодні гостро постає проблема неготовності вчителів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, має місце брак професійних компетенцій учителів щодо роботи в інклюзивному середовищі, наявність психологічних бар'єрів та професійних стереотипів учителів. У цьому ракурсі особливого значення набуває проблема розвитку інклюзивної компетентності вчителів закладів загальної середньої освіти [2, с. 62].

Проблема формування інклюзивної компетентності вчителів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, є предметом наукового пошуку вітчизняних дослідників М. Чайковського, Т. П'ятакової, І. Демченко, Г. Косаревої, К. Бовкуш, Ю. Бойчука, Л. Антонюк, І. Возняк, О. Казачінер, І. Сасіної, І. Романовської, О. Дубасенюк, О. Семонюк, С. Сисоєвої, З. Фалинської, Н. Тамарської, Л. Фальковської, В. Хитрюк, М. Черняєвої, С. Чупахіної, Л. Петришин та інших [8, с. 24].

М. Чайковський та Т. Соловей у своїх дослідженнях трактують інклюзивну компетентність як рівень вмінь та знань, які потрібні для того, щоб виконувати професійні функції в умовах інклюзивного навчання; як обсяг знань та умінь, який втілюється у здатності до виконання професійних функцій, враховуючи особливі потреби молоді з особливими освітніми потребами та інтегрувати їх у середовище закладу загальної освіти [10, с. 220].

Науковці Ю. Бойчук, О. Бородіна та О. Микитюк розглядають інклюзивну компетентність як інтегроване особистісне утворення на засадах інклюзивних знань, а також спеціальних інклюзивних умінь і навичок, професійних і особистісно значущих якостей, оволодіння корекційно-розвивальними технологіями, що зумовлюють готовність учителя до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання [3].

Інклюзивна компетентність розглядається також дослідницею Т. П'ятаковою як інтегральна характеристика вчителя, що впливає на здатність до вирішення професійних завдань в умовах інклюзивного підходу в освітній діяльності [9, с. 93].

Н. Клименюк розкриває інклюзивну компетентність як «інтегративно-особистісну професійну сформованість, що зумовлює здатність здійснювати професійну діяльність у процесі інклюзивного супроводу, враховуючи різні можливості осіб з особливими освітніми потребами, забезпечуючи максимальну включеність їх у суспільне середовище через створення умов реалізації та розвитку особистісних можливостей особи (здібностей, знань, навичок, прагнень) прихованих можливостей, здатності до певної діяльності та соціальної адаптації» [6].

Також, проблему професійної підготовки педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами розглядали американські та канадські науковці, зокрема, Л. Айдол, А. Беле, Т. Галладет, Р. Джордж, Д. Чемберс, А. Мур, Р. Осгуд. В наукових працях викладаються різноманітні підходи до питання підготовки та підвищення кваліфікації вчителів до роботи з означеною категорією дітей в умовах інклюзії [7, с. 67].

Так, у дослідженні проблеми підготовки фахівців США до роботи в інклюзивному освітньому середовищі М. Захарчук було з'ясовано особливості цього процесу: наявність національних кваліфікаційних стандартів підготовки вчителів і їх узгодженість з актуальними тенденціями освітньої політики, спрямованість професійної підготовки на вдосконалення педагогічної діяльності вчителів та підвищення рівня успішності учнів, доступність фахової підготовки, різноманітність форм і методів навчання та їх якісне змістове наповнення, використання новітніх інформаційних технологій, формування готовності учителів працювати в інноваційному середовищі, спрямованість на оволодіння методами самостійного пошуку знань, забезпечення партнерства та професійної взаємодії [2, с. 63].

На думку швейцарського професора П. Сібер (P. Sieber), найкращою програмою для розвитку інклюзивної компетентності вчителів є магістерська програма поглибленого навчання в галузі інклюзивної освіти (the Master of Advanced Studies (MAS) in Inclusive Education), яку пропонує Університет педагогічної освіти Центральної Швейцарії (PHZ, м. Люцерн), вона розрахована на 1800 навчальних годин. Цільова група одержувачів MAS з інклюзивної освіти – досвідчені вчителі, які бажають стати фахівцями з упровадження інклюзивного навчання в масовій школі [2, с. 64].

Висновки. Отже, можемо зробити висновок про те, що розвиток інклюзивної компетентності вчителів закладів загальної середньої освіти України нині є нагальною необхідністю сьогодення. Успішність упровадження інклюзивної освіти залежить від низки факторів і насамперед від інклюзивної компетентності педагогів, від рівня сформованості якої буде залежати подальший розвиток інклюзивної освіти в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барабаш О. Д. Професійний розвиток учителів початкових класів в умовах реалізації завдань Нової української школи. Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників нової української школи в умовах післядипломної освіти : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 14 трав. 2021 р. Житомир, 2021. С. 19-23.
2. Бойчук Ю., Козачінер О. Аналіз зарубіжного досвіду розвитку інклюзивної компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Харків, 2018. С. 62-67.
3. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія / Ю. Д. Бойчук, О. С. Бородіна, О. М. Микитюк. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.
4. Градівська В. М. Формування інклюзивної компетентності педагога в системі сучасної освіти. Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників нової української школи в умовах післядипломної освіти : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 14 трав. 2021 р. Житомир, 2021. С. 54-57.
5. Гуменюк І. Б. Безперервний професійний розвиток вчителів англійської мови як необхідна умова реалізації концепції нової української школи. Безперервний професійний розвиток педагогічних працівників Нової української школи в умовах післядипломної освіти регіону : зб. матер. регіон. наук.– практ. конф., 26 жовт. 2020 р. Житомир, 2020. С. 35.
6. Заїменко М. С. Формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва з використанням європейського та вітчизняного освітньо-мистецького досвіду : кваліф. роб. Кривий Ріг, 2023. 85 с.
7. Мотуз Т. В. Сучасний стан підготовки фахівців до навчання в інклюзивному просторі. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса: «Гельветика», 2021. Вип. 38. С. 66-69.
8. Провальна Н. О. Розвиток інклюзивної компетентності працівників початкової школи в умовах неперервної освіти. *Науково-методичний журнал «Педагогічний пошук»*. Вип. 3 (119), 2023. С. 24-28.
9. П'ятакова Т. С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя : швейцарський досвід. Порівняльно-педагогічні студії. 2012. №1(11). С. 93-98.
10. Соловей Т. В., Чайковський М. Є. Змістові компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти : збірник наукових праць. Хмельницький, 2013. № 1. С. 220-224.
11. Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.01.2018 р. № 36. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-organizaciyi-i-provedennypidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-zakladamipislyadiplomnoyi-pedagogichnoyi-osviti>
12. Швидун Л. Т. Неперервна освіта як чинник професійного розвитку педагога. *Науковий журнал «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. Вип. № 88, 2023. С. 32-36.